

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано підходи та механізми щодо розвитку та розуміння творчого потенціалу особистості в соціокультурному середовищі. Розглянуто джерела творчості. Висвітлено творчість як цілісний процес, що спирається на розуміння особистості людини як єдиного й системного утворення. Наведено порівняльну характеристику компонентів творчого потенціалу особистості в соціокультурному середовищі, таких як прагнення до значущості і творчості. Показано вікову динаміку щодо цих компонентів.

Ключові слова: творчість, творчий потенціал, творча особистість, творча діяльність, творча активність, соціокультурне середовище.

Проблема творчості важлива й актуальна з багатьох причин, насамперед тому, що творчість – це широкомасштабна тема. Від її вивчення залежить розуміння механізмів розвитку як людини, так і суспільства. У світлі цієї значущості стає більш очевидним, що проблема творчості ще недостатньо добре вивчена. Обговорення питання про творчість зачіпає дві проблеми. *Перша* – це проблема джерел творчості. *Друга* – проблема механізмів: за яких умов наявна творчість, що являє собою процес творчого акту, як людина створює щось нове, як узагалі виникає нове, не існуюче раніше?

Джерела творчості сховані в глибинах людини, біосоціальної істоти (А. Маслоу, Ж. Піаже, З. Фрейд). Однак праць, які розкривають ці глибини, вкрай мало. У своїх дослідженнях В.М. Дружинін дійшов висновку, що творча активність детермінована творчою (внутрішньою) мотивацією й виявляється в особливих умовах життєдіяльності [3, с. 67]. У психології творчості існують підходи, де творчість загалом розуміють як прагнення до реалізації особистої індивідуальності [9]. Дослідження С.А. Ізюмової [4] підтверджують підвищене прагнення до особистої значущості у творчої особистості, де акцентовано на тому, що більш здібна людина має й вищий рівень або потребу самореалізації в особистому плані.

Щоб осягнути джерело творчості та його психологічні механізми, необхідно розглядати творчість як цілісний процес, що неможливо зробити, не спираючись на розуміння особистості людини як єдиного й системного утворення.

Мета статі – висвітлити підходи до розуміння психології творчості в соціокультурному середовищі.

Запропонований у статті підхід до розуміння психології творчості базується на двох концептуальних принципах К.К. Платонова. *По-перше*, головною рушійною силою поведінки та життєдіяльності людини є прагнення значущості власної особистості, з усіма можливими нюансами. *По-друге*, людина – це цілісна самоврядна, динамічна система, яка саморегульована, саморо-

звивається й може самоудосконалюватися відповідно до поставлених цілей і прийнятих цінностей.

Прагнення до власної значущості – головний фактор, що визначає джерело творчої активності особистості, її силу та особливості. Не останнє місце в культивуванні цього джерела мають соціокультурні умови (сім'я, найближче оточення, конкретний соціум, престиж професії тощо). Тяга до значущості має багато проявів. Це прагнення відображене в таких поняттях: “боротьба за існування” (Ч. Дарвін), “упевненість у собі” (Дж. Вольпе), “самоактуалізація” (А. Маслоу), “самореалізація” (К. Роджерс), “самоствердження” (Є.П. Нікітін). Однак прагнення до значущості власної особистості може реалізуватися по-різному залежно від зовнішніх та внутрішніх умов: соціального устрою, життєвих обставин, схильностей, здібностей.

У творчості людина вкрай інтегрована, зібрана, вона повністю присвячує себе службовій справі, тому саморегуляція у творчості виступає як система властивість, як об'єднуюча якість цілісності особистості. Творча особистість – це особлива особистість, навіть особливий різновид людини, яка, прагнучи до реалізації власної значущості, тим самим реалізує себе [6, с. 85]. С.Л. Рубінштейн [8] прямо вказував на те, що “ядро здібностей” – це психічні процеси, за допомогою яких регулюються засвоєні операції, якість процесів регулювання.

Для творчої людини характерно більш сильне прагнення, ніж для більшості людей, до значущості власної особистості. Воно відповідним чином виражається в підвищеній творчій, пізнавальній та інтелектуальній активності. На це звертає нашу увагу Д.Б. Богоявленська [1], яка під інтелектуальною активністю розуміє інтелектуальну ініціативу [1, с. 22]. Інтелектуальна активність – це інтегральна властивість деякої гіпотетичної системи, основними компонентами якої є загальні розумові здібності та мотиваційні фактори інтелектуальної діяльності. Творча активність має різноманітні форми, види та особливості прояву. Так, сформована й закріплена структура інтелектуальної активності відображає когнітивний стиль людини. Когнітивні стилі – це здібності, які мають стосунок до регуляції інтелектуальної активності, діяльності. Вони свідчать про сформованість механізмів інтелектуального контролю.

Творча особистість – це не тільки та, яка винаходить або робить щось нове, оригінальне, а, насамперед, та, яка прагне оволодіти особистою поведінкою й особистою психічною діяльністю. Іншими словами, це стосується вдосконалення механізмів саморегуляції та самоконтролю, які тільки й можливі за рахунок рефлексії щодо конкретної особистої діяльності, особистої діяльності. Такий механізм саморегуляції нерідко називають рефлексивним [5, с. 24]. Його діяльність спрямована не тільки на досягнення конкретного результату, а й на розробку різних внутрішніх регуляторних схем, які дають змогу більш ефективно організовувати свої мисленнєві процеси. Рефлексивність інтелектуальної діяльності знаходить своє відображення й у тому, що людина в процесі пошуку активно будує ті засоби, за допомогою яких можлива регуляція інтелектуальної діяльності, тобто свої гіпотези, схеми, моделі.

Основою психологічного механізму саморегуляції творчої діяльності людини є оцінювальна функція. У психології творчості оцінка виділена як спеціальний фактор Дж. Гілфордом. По суті, всі складні психологічні структури виконують роль вимірювачів, за допомогою яких людина оцінює навколишній світ, інших людей і саму себе. На основі оцінок роблять вибір і приймають рішення [7, с. 32]. Здатність до оцінювання забезпечує можливість самоконтролю, впевненості обдарованої, творчої людини в самій собі, у своїх здібностях, у своїх рішеннях. Яким чином відбувається оцінювання? Який механізм оцінювання?

Продуктивність розумової діяльності, творчості, пов'язана з тим, наскільки добре організована в людини ієрархія різноманітних рівнів інтелектуальної саморегуляції й наскільки швидко й ефективно людина може переходити з одного рівня на інший (Ю.М. Кулюткін). Механізм переходу залежить від рівня розвитку рівнів рефлексії. На початковому етапі виконання конкретної розумової діяльності суб'єкт просто порівнює прогноз і результат, виконує репродуктивну діяльність, яка нерідко заводиться у "глухий кут". У такій ситуації ефективність творчої діяльності пов'язана з вибором засобів діяльності й прийняттям рішень, у здатності приймати рішення, робити вибір виражається регуляторна функція творчого мислення, його самоорганізація (Л.Л. Гурова). Когнітивний стиль, впливаючи на вибір стратегії діяльності є складовою когнітивного механізму прийняття рішень – динамічний розвиток критеріїв оцінювання ситуації в бік їх узагальнення й суттєвої диференціації. Використана при цьому інтегративна якість особистості, що входить до структури загальної обдарованості, може бути названа інтелектуальною організованістю [2, с. 8].

Надалі на тактичному рівні суб'єкт оцінює свої дії суто інструментально, як засоби досягнення мети. Оскільки ці дії мають не самостійний зміст, то виникає можливість "програвати" окремі варіанти, виступати в ролі іншого, якби тільки всі дії давали змогу реалізувати вихідні плани й задуми. Створення цієї особливої реальності проходить у рефлексивній грі. Людина забуває про час, про себе, відривається від світу суспільства й історії. Усе це слугує зародженню творчого процесу, є обов'язковою передумовою акту творчості (А. Маслоу). Дослідження психологічного механізму містить у собі великий евристичний потенціал для аналізу й розуміння творчості.

На стратегічному рівні рефлексії, коли суб'єкт відображає себе як "я-контролера", він робить об'єктом аналізу й оцінювання свої планувальні та контрольні дії. У цьому процесі людина ніби усвідомлює свої внутрішні регуляторні схеми й процеси, починає їх довільно будувати та використовувати як засоби управління й контролю над своєю творчою діяльністю. На цьому рівні суб'єкт створює свої критерії оцінювання, які, згідно з Ж. Піаже, характеризують вищий етап розвитку інтелекту – рефлексивної абстракції. Завдяки рефлексії відбувається перехід на вищий рівень мислення. Для творчої особистості вирішення проблеми завжди являє собою процес досягнення інтелектуальної мети, відповіді на поставлене питання.

Концепція креативності Є.П. Торренса ґрунтується на інтегральній характеристиці творчості. Рефлексивно-прогностичні процеси є основою фор-

мування критеріїв вибору й створення системи критеріїв для конкретної діяльності. Звичайно, для творчої особистості характерна специфічна система критеріїв вибору та саморегуляції. У творчому процесі акцент роблять не на виборі, а на критеріях, за допомогою яких такий вибір стає можливим.

Відповідно до розроблених підходів до розуміння творчості (творчого потенціалу) існують методики дослідження й вивчення творчого потенціалу та різноманітних компонентів творчості, які спираються на особистісні особливості, притаманні творчим людям.

Спочатку дамо порівняльну характеристику окремих компонентів творчого потенціалу особистості в соціокультурному середовищі. Дослідження показали, що *прагнення до значущості* власної особистості має таку динаміку: у віці від 17 до 21 року вона постійна, тобто особистість цінує себе й прагне до власної значущості. Після 21 року значущість особистості падає, що можна пояснити початком самостійного життя, першими життєвими іспитами, початком професійної кар'єри. Потім з 26 років значущість власної особистості знову зростає.

Дійсно, молодь стає більш незалежною й самостійною, впевненою в собі, прагне до професійного самовдосконалення. Зі зростанням освіченості починають більше цінувати свою індивідуальність, особистісні якості.

У своєму *прагненні до творчості* молодь орієнтована й культивує такі цінності: терплячість і працелюбність, прагнення досягти досконалості, творчості. Вони часто полюбляють ризикувати, виконувати складні завдання. У віці від 21 до 26 років орієнтація на цінності творчості падає, молодь у цей час, насамперед, зайнята працевлаштуванням, освоєнням професії, упорядкуванням побуту, і в них на перше місце виходять цінності навколишнього світу.

Наступний компонент творчого потенціалу стосується критеріїв, на які найчастіше спираються творчі особистості у своїй діяльності, тобто вони чутливі до власного мислення й відчуття, цінують гумор, уміють узагальнювати та доходити до суті, висловлюють оригінальні ідеї й цікаві оцінки. У період від 17 до 30 років молодь більше використовує у своїй життєдіяльності творчі критерії вибору, чутливі до гумору, оригінальні ідеї тощо. Після 30 років ця тенденція дещо знижується.

Творча активність у пізнанні та поведінці виявляється в тому, що молодь любить винаходити й вигадувати, вивчати щось нове, фантазувати, виявляти ініціативу, наполегливість у досягненні мети. Характер творчої активності має такі особливості: у віці 17–21 року достатньо висока, у період з 21 до 25 років різко знижується (виникають сімейно-побутові проблеми) і лише з 25 років починає знову зростати.

Роль *рефлексії* в творчості дуже важко переоцінити, вона виявляється в самокритичності як себе, так і своєї справи, в аналізі того, що відбувається, у прогнозуванні, у пошуку мети й сенсу життя, критичності мислення. З віком значення рефлексії для творчої діяльності зростає, і це набагато помітніше, ніж для інших компонентів творчого потенціалу.

Висновки. Теоретичний аналіз підходів до розуміння психології творчості (творчого потенціалу) показав:

1. Необхідність дослідження психологічного механізму евристичного потенціалу для аналізу й розуміння творчості.

2. Визначення вікової динаміки компонентів творчого потенціалу чоловіків і жінок.

Список використаної літератури

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. – Изд-во Ростов. ун-та, 1983. – 176 с.

2. Гутова Л.Л. Когнитивно-личностные характеристики творческого мышления в структуре общей одарённости / Л.Л. Гутова // Вопросы психологии. – 1991. – № 6. – С. 14–21.

3. Дружинин В.Н. Интеллект и продуктивность деятельности: модель “интеллектуального диапазона” / В.Н. Дружинин // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19. – № 2. – С. 61–71.

4. Изюмова С.А. К проблеме природы способностей: задатки мнемических способностей у школьников литературного и математического классов / С.А. Изюмова // Психологический журнал. – 1998. – Т. 16. – № 6. – С. 55–71.

5. Кулюткин Ю.Н. Рефлексивная регуляция мыслительных действий / Ю.Н. Кулюткин // Психологические исследования интеллектуальной деятельности. – М., 1979. – С. 22–29.

6. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики / А.Г. Маслоу. – СПб., 1997.

7. Матышкин А.М. Концепция творческой одарённости / А.М. Матышкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29–33.

8. Рубинштейн С.Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории / С.Л. Рубинштейн // Исследование проблем психологии творчества. – 1960. – № 3.

9. Яковлева Е.Л. Развитие творческого потенциала личности школьника / Е.Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. – С. 28–34.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2014.

Павленко Л.А. Социокультурная среда как фактор развития творческого потенциала личности

В статье проанализированы подходы и механизмы развития и понимания творческого потенциала личности в социокультурной среде. Рассмотрены источники творчества. Творчество освещено как целостный процесс, базирующийся на понимании личности человека как единого и системного образования. Приведена сравнительная характеристика компонентов творческого потенциала личности в социокультурной среде, таких как стремление к значимости и творчеству. Показана возрастная динамика по отношению к этим компонентам.

Ключевые слова: *творчество, творческий потенциал, творческая личность, творческая деятельность, творческая активность, социокультурная среда.*

Pavlenko L. Social-cultural surrounding as a factor of the development of the persons creative potential

The approaches and mechanisms concerning the development and understanding of persons creative potential are analyzed in this article. The creative person is examined as a special type of people striving to the realization of his own significances.

The approaches are opened where creation is understood as a will to the realization of the personal individuality.

The mechanisms are described of the development of the creative potential that depends on the striving to the importance of his own personality, striving to creativity and creative

activeness that is determined by his inner motivation and appears in the special conditions of the vital activity.

The sources of creation are being examined. The creation as entire process is depicted, it is based upon the understanding of the human personality as an entire and system formation.

The comparing characteristics of the creative persons potential in the social cultural surrounding such as the striving to the importance and creation is taken into consideration and the age dynamics concerning these components is shown.

Examining the striving to the own importance as the main factor that determines the source of the creative activity, its power and peculiarities the attention is paid on the place of the social cultural conditions (family, the nearest surroundings concrete socium, the importance of the profession) as the additional source of creativity.

The conclusion are made concerning the perspective of the future investigation of the development of the creative potential of the person in the social cultural surroundings that are based on the necessity of the investigation of the psychological mechanism of the evristical potential for the analysis and understanding of the creation and learning of the age dynamics of the components of the creative potential of men and women.

Key words: *creation, creative potential, creative personality, creative activity, social cultural surroundings.*